

FENYEGETETT KIRÁLYSÁG

HEGYI GORILLAORSZÁG

✚ SZÖVEG: SOLYMÁRI DÁNIEL

Afrika: a modern ember ősforrása – állítják ma széles egyetértésben a kutatók. Mégis furcsa ellentmondás, hogy származásunk helyszíne, Afrika belsejének feltárása viszonylag későn indult meg, és – elsősorban ökológiai szempontból – ismereteink még ma is hiányosak. Fekete-Afrika tengerektől távoli szívéet természeti adottságai sokáig elzárták az európai hódítók kíváncsi szemei elől: északon a Szahara áthatolhatatlan sivataga állta el az utat, a keleti és nyugati partokon pedig a védett öblök hiánya és a sűrű mangroveerdők akadályozták a hajók kikötését. Ha egy-egy csapatnak mégis sikerült eljutnia a szárazföld egy távoli szegletébe, a csupán szakaszosan hajózható, vizesésekkel sűrűn tarkított folyók jelentettek újabb akadályt. Eredetünk tanulmányozásához azonban a kontinens mélyére kellett hatolni. A korai vakmerő vállalkozások a trópusi Afrika sűrű erdeiben az ember legközelebbi rokonát keresték, amikor rátaláltak a gorillákra

Félreértett ellenség

Az evolúciós kutatások eredményeképp mára a világ figyelme Közép- és Kelet-Afrikában az emberszabású majmok irányába tolódt. E hangsúly-áthelyeződés hátterében – amely bizonyára más fajok rovására is történt – a gerincesek származástana, és elsősorban az ember négy lábú ősoktól való eredetének elmélete állt. Közvetlenebb módon ez a kérdés úgy hangzott: vajon a majomtól származik-e az ember?

Ennek megválaszolására a kutatók figyelmét elsőként Belga Kongó erdei keltezték fel. 1607-ben *Andrew Battell* angol utazó – angolai portugál fogságából – két lábon járó, gyilkos majomemberekről szóló történetekkel tért haza. Mint később kiderült, ő maga sosem találkozott e vad lényekkel, akik megölnek mindenkit, akivel csak találkoznak. Battell bizonytalan eredetű történetei azonban motivációt jelentettek a kor felfedezőinek, de elegendők voltak a

félelem alapjának megteremtésére is. Több mint két évszázadon át tartották magukat a legendák az afrikai szörnyekről, amikor 1856-ban *Paul du Chaillu* francia–amerikai antropológus útnak indult, hogy tudományos megfigyeléseket végezzen. Több évig tartó expedíciója során az elsők között végzett szisztematikus vizsgálatokat, és eljutott az Egyenlítő környékére. Hosszú útjáról elsőként tért haza egy kilőtt gorillával, amellyel megteremtette az emberszabásúakról alkotott anatómiai tudás alapjait. Munkássága úttörő jelentőségű volt az új gorillafajjal kapcsolatos ismeretek megalapozásában – hiszen a jellemzők eltértek az akkor már ismert síkvidékgorilla-sajátosságoktól. (A hegyi gorilla a kettős nevezéktanba azonban *Friedrich Robert von Beringe* német katonatiszt révén került, aki 1902-ben ejtett el néhány példányt.)

Du Chaillu kalandjairól naplókötetében szá-

molt be, amelyet szerkesztői nem találtak kellően izgalmasnak, így kiadója nyomására többszöri átdolgozásra kényszerült. A gorillákról alkotott korabeli téves kép olyannyira erős volt, hogy hatására a végeredmény a valóságtól messze került, és du Chaillu oly sorokat volt kénytelen leírni, miszerint a gorilla „... olyan valami, amilyent poklokat ábrázoló régi festményen látunk”.

Nem csoda, hogy a megszilárdult félelem átittatta a közgondolkodást: a gorillák halálosztó szörnyek, a kor irodalmának első számú főgonoszai lettek. Mindezt erősítették a korabeli szerzők, így például *Edgar Allan Poe* horror- és detektívirodalmi origónak számító 1841-es története is: *A Morgue utcai gyilkosság*. Még a *King Kong* című amerikai szuperprodukcióban is visszaköszött e téves megközelítés.

FOTÓ: SOLYMÁRI DÁNIEL

TEA-VITA

A nagy tengerszint feletti magasságon történő gazdálkodás komoly nehézségeket jelent az ott élőknek. Ám a Virunga-hegység teraszos művelésű ültetvényeiről származó teacserjéket a világ legjobbjai között tartják számon. A földek tulajdoni helyzete labilis, a helyi lakosság és a kormány között állandóak a viták. Amíg egyes területeken – évszázados hagyomány alapján – a helyiek rég elavult technológiával gazdálkodnak, a kormány hozammaximalizálásra törekszik.

ÉLETBEVÁGÓ ELLENŐRZÉS

Dian Fossey egyszemélyes hadseregét mára hivatásos állomány váltotta fel. Napjainkban az UWA fegyveres vadőrei jelentenek némi garanciát a gorillaszám nagyarányú csökkenése ellen. Komoly költségvetésből gazdálkodnak, ám a park területe olyan nagy, hogy precíz kontrollt lehetetlen fenntartani.

FOTÓ: SOLYMÁRI DÁNIEL

EZÜSTHÁTÚ HÍM BONTJA A DÚS NÖVÉNYZETET

A gorillák hatalmas termetük ellenére maguk készítette óriási fészkekben éjszakáznak a lombok között. Elkészítésük a csapatot vezető domináns hím feladata, aki akkurátusan alakítja ki a gyakran több száz kilós társak éjjeli menedékét

APRÓ ÓRIÁS

Az újszülött gorilla tömege kevesebb mint 2 kiló. Életének első néhány hónapját állandó kontaktusban tölti anyjával, kezdetben annak hátán utazik. Négy-öt hónapos korában kezd járni, az első növényi táplálékot ekkortájt fogyasztja el

Fegyverrel és bonckéssel „Afrika Svájcában”

A tévedések elosztatásában az első igazi fordulatot *Carl Akeley* tevékenysége hozta, aki már tudományos igényű megfigyeléseket folytatott. Az amerikai emlőskutató polihisztor 1909-ben csatlakozott *Theodore Roosevelt* afrikai expedíciójához. Ekkor találkozott először hegyi gorillákkal, melyeknek békés természete és addigi ismereteivel mindenben ellentmondó tapasztalatai olyan nagy hatást gyakoroltak rá, hogy 1921-ben visszatért Belga Kongóba. A hegyi gorillák otthonába, a Virunga-hegységbe gorillaelejtsési szándékkal érkezett, hogy további anatómiai kutatásokat folytathasson, gorillatalálkozásait követően pedig küldetésének tekintette, hogy valamiképpen megvédje azokat és élőhelyüket. Hazatérve sikerült meggyőznie *Albert* belga királyt, hogy terjessze ki a vadvédelmet a

hegységre, és jöjjön létre nemzeti park az egyébként vitatott hovatartozású területen.

A ma „Afrika Svájcának” is nevezett vidéken három gyarmattartó ország osztozott: a hegység akkor Zaire-hez (ma Kongói Demokratikus Köztársaság) tartozó része belga, az ugandai oldal angol, a ruandai pedig német területnek számított. Akeley közbenjárására 1925-ben a hármashatárterületből a felek közös megegyezéssel elkülönítettek egy 490 km² kiterjedésű részt, amely alapját jelentette a néhány évvel később megszületett Albert Nemzeti Parknak.

A kalandos életű *Vilmos* svéd királyi herceg, *V. Gusztáv* király fia társaival ebben az időben szintén a Virunga-vulkánvidéken tartózkodott, a hegyi gorillák megfigyelésének szándékával. Az 1933-ban magyarul is megjelent Gorillák és törpék között

című úti beszámolója korának egyik legolvasottabb kalandregénye volt. Akeley és Vilmos herceg megfigyelései és olvasmányos beszámolói megteremtették a későbbi kutatások alapjait. Jóllehet eloszlatták a korabeli tévedéseket, és serkentőleg hatottak a további expedíciókra, útjaik során több mint egy tucat hegyi gorillát lőttek le, súlyos veszélyt jelentve az amúgy is alacsony egyedszámra.

A kor sajátosságának megfelelően a későbbi expedíciók is fegyverekkel felszerelve érkeztek a hegységbe. *Henry C. Raven* és *Gregory K. William*, az Amerikai Természettudományi Múzeum vezető anatómusai 1930 körül tartózkodtak a térségben. Céljuk az volt, hogy bonctani vizsgálatokat végezzenek hegyi gorillákon. A lassan, de folyamatosan szigorodó szabályozásoknak hála, ők már „csak” két gorillára

kaptak kilövési engedélyt a helyi hatóságoktól. Expedíciójuk sikerrel járt, és a tudományos világ számára először sikerült árnyalni azt a korabeli határozott vélelmet, miszerint a hegyigorillák az ember legközelebbi ősei lennének, és szorosabb kapcsolat fűz minket hozzájuk, mint más emberszabásúakhoz. Persze ekkoriban sokan naiv ellenérzéssel utasították el az ember mindennemű kapcsolatát a majmokkal, ám mások a valóságosnál sokkal közelebbi rokonságot feltételeztek: az evolúciós folyamatok vizsgálata az emberszabásúak tekintetében ebben az időben még sok pontatlanságot tartalmazott, azonban megalapozta mai ismereteinket. A magyarul is kiadott Gorillák nyomában című könyvükből élénk táru az átmenet időszak: az életterek védelme és a gorillák kipusztulása iránti aggodalom is.

Szemléletváltás – a fordulat évei

Hatalmas az ív, amely olykor az igazolhatóság határát súroló, egykori tudományos vadászexpedíciókról az utóbbi évtizedek békés megfigyeléseig vezetett. A hegyi gorillák modern kori vizsgálataiban *George B. Schaller* amerikai kutató tevékenysége hozott fordulatot. Fegyvertelenül indult a fekete kontinens szívébe, újraértelmezte az ember állatokhoz való viszonyulását. 1956 és 1964 között több mint 450 órányi helyszíni megfigyelést végzett hegyi gorillák között. Tudományosan is értékelhetően elsőként számolt be viselkedésükről, szociális kapcsolataikról. Modern gondolkodású kutató, aki a vadvédelmet elsődlegesnek és az ember jelenlétét az állatok életterében idegennek tekintette. Kizárólag megfigyeléseken alapuló vizsgálódásait egy alkalommal a végletekig viszi: a táborától messze kerülve, sátor és felszerelés nélkül az erdőben volt kénytelen tölteni az éjszakát. Reggelre egy egész csapat hegyi gorilla vette körül, békésen szemlélve a fűben fekvő kutatót...

Schaller eredményeire támaszkodott a gorillakutatás mára ikonikussá lett alakja, *Dian Fossey* is. A Schallert példaképének tartó kutatónő hatalmas bankkölcsonnel és törött bokával érkezett a ruandai hegyekbe, hogy hegyi gorillákkal találkozhasson. Évekkel később ösztöndíjjal indult vissza Afrikába, hogy néhány nyomkeresőjével a csimpánzok körében akkor már jelentős eredményeket elérő *Jane Goodall* munkáját egészítse ki, és gazdagítsa az emberszabásúakról alkotott ismereteket. Fossey éveket töltött a Virunga-hegység gorillái között. Feljegyzéseiben számos úttörő megfigyelést rögzített a kolóniák szerkezetéről, a gorillák azonosítójegyeiről, az ornyomatról, amely az emberek ujjlenyomatához hasonlóan egyedi. Rájött, hogy az egyes csoportok nem családtagok alkotta közösségek, hanem csapatok, egyénileg választott szerveződések, élükön egy domináns ezüsthátú hímmel. Munkájának hangsúlya idővel azonban az orvvadászok elleni küzdelembe csapott át. Ő maga gyakran az esőerdőben négykézláb kúszva követett kolóniákat. Elképzelhető, hogy milyen mély fájdalmat jelenthetett számára egy-egy állat napokig húzódó haláltusája. Bestsellerré vált könyve, a *Gorillák a köd*ben sorait olvasva az állatok iránt érzett végtelen szeretete és odaadása tárul elénk. Leírásaiból tudjuk, hogy főként olyan esetekkel találkozott, amikor a gorillák az orvvadászok által más fajoknak állított csapdába léptek, így önkénteseivel az erdei csapdák ha-

tástanítását, parkórség megszervezését és az idegenforgalom szigorú korlátozását is feladatának tekintette. Fossey a szélsőséges megoldásoktól sem riadt vissza: egy alkalommal az egyik fő orvvadász elkóborolt gyerekével találkozott az erdőben, akit napokig saját táborában tartott fogva, így kényszerítve ki az apával való találkozót. Sziszifuszi munkája során csapdák, aknák és más veszélyforrások százait sikerült hatástalanítania, de – az Adamson házaspárhoz hasonlóan – az életével fizetett örült-hősi tetteiért: 1985. december 26-án munkatársai holtan találtak rá erdei házában. Gyilkosainak kilétére sosem derült fény.

JÁTÉKIDŐ

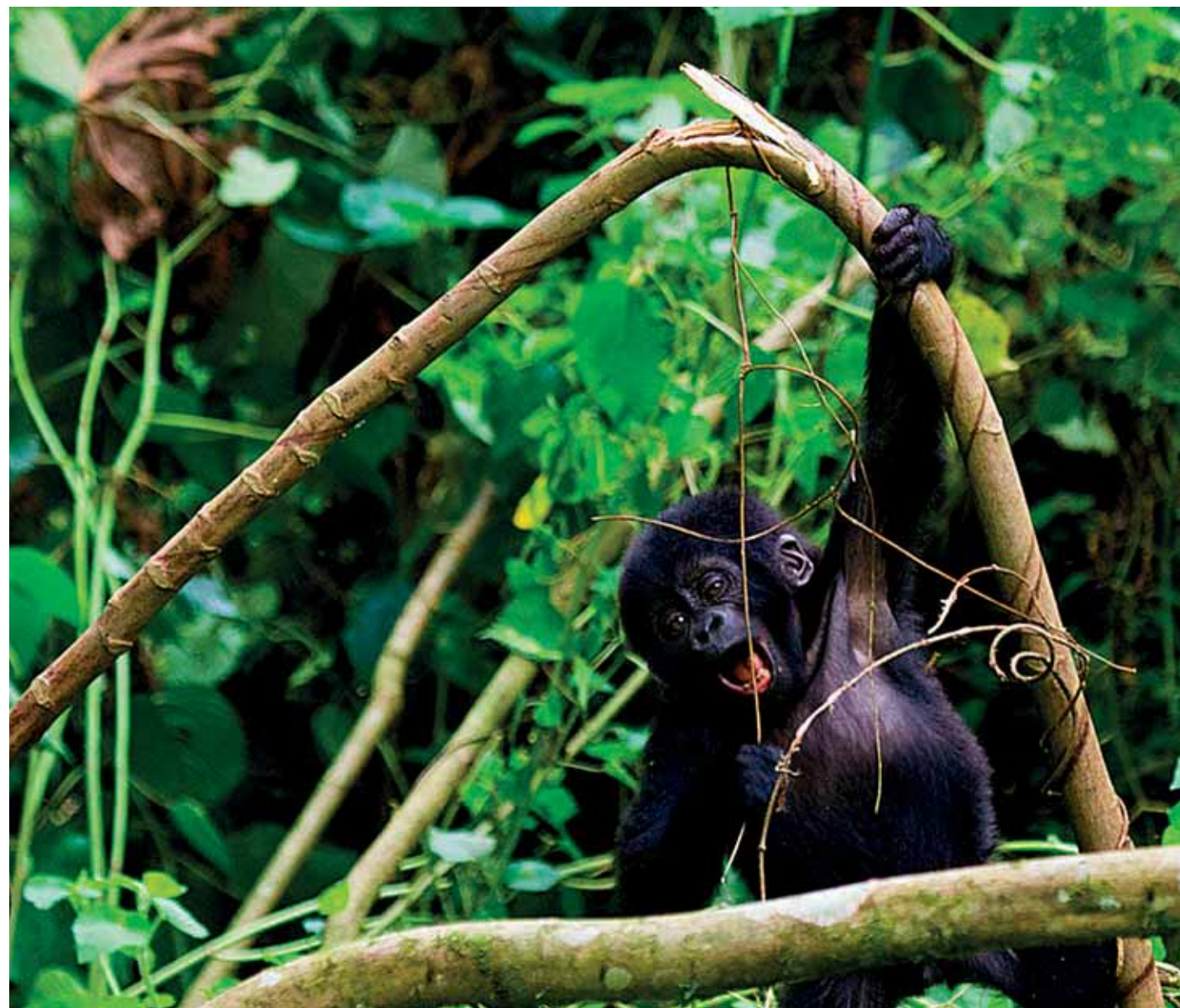
A kölykök a hegyi gorilla csapatok különösen védett tagjai. Emberszabású sajátosságuk, hogy egyedfejlődésük más emlőssel összehasonlítva lassabb, jobban hasonlít az emberéhez. A fiatal kor így viszonylag hosszú, egy néhány éves gorilla még szinte eltűnik egy kifejlett példány mellett. A tanulási folyamatok során aztán a hímek megtanítják a csapatban való élet elemeit, de addig az idő az önfeledt játékról szól

Gorilla gorilla

„Kifejezhetetlen a távolság, ami Schaller és Fossey progresszív jelenléte és a korai expedíciók módszertana között húzódik. Kettőjük munkássága alapvetésül szolgál a ma kutatói számára. Sőt, eredményeik talán túl is reprezentáltak – állítja *Vidákovits István*, a Fővárosi Állat- és Növénykert körzetvezető munkatársa. Az állatkerti gorillákért is felelős gondozóval az egyedfejlődés állomásairól beszélgetek, miközben a háttérben a hároméves gorillakölyök, Bongó játszik önfeledten. – Érdekes paradoxon – állítja –, hogy míg az elmúlt évtizedek gorillakutatásai szinte kizárólag a hegyi gorillákra fókuszáltak, addig az állatkertekben tartott nyugati

síkvidekiekről sokkal kevesebb tudással rendelkeztek. A gorilláknak ugyanis két nagy csoportját különböztetjük meg: a nyugati (*Gorilla gorilla*) és a keleti gorillát (*Gorilla beringei*). Amíg a nyugati gorillák Nyugat- és Közép-Afrika trópusi esőerdőiben élnek Nigériától Kongóig, a keletiek kizárólag Közép- és Kelet-Afrika erdeiben. A hegyi gorillák a keletiek, az úgynevezett Cross-folyó mentiek pedig a nyugatiak egyik alfaja.

Hegyi gorilla eddig nem élt meg fogságban idős kort. Ezért is érdekes, hogy az állatkertekben nap mint nap látható nyugati síkvidekiekről csak az utóbbi évtizedekben tisztult a kép. Híres állatkerti

FOTÓK: LYDIA KALIMWINE

A CIKK MEGJELENÉSÉNEK TÁMOGATÓJA AZ STA TRAVEL – STATRAVEL.HU

történet – meséli –, hogy az 1920–30-as években – részben az emberszabásúakról alkotott hiányos ismeretek miatt – az állatkerti gorillák napi táplálékában egy korsó sőr és egy pár virsli is szerepelt. Pedig a gorillák vegetáriánus lények, húst egyáltalán nem esznek...

A terepi megfigyelések kiegészültek az állatkerti szakemberek tudásával, aminek eredményeképp mára sokat tudunk viselkedésükről és szokásaikról. Így az is egyértelmű – állítja a szakember –, hogy téves az a korai nézet, miszerint a majom evolúciós lépcsőfok lett volna. Jóllehet közös őssel rendelkezünk, ám fejlődési útjaink elváltak egymástól, így az emberszabásúak és az ember között mindössze genetikai a hasonlóság, az is csupán 3 százalék. És ma már az is teljesen világos, hogy a legközelebbi kapcsolatban a bonobókkal, a törpecsimpánzokkal állunk.

Bár sokakban ellenérzéseket kelthet a fogságban tartás ténye, szakmaiatlan lenne a jelen lévő vadak szabadulásáról beszélni – mondja Vidákovits Ist-

ván. – Az ott élők ugyanis többgenerációs állatkerti állatok, így az esetükben visszavadtásról lehetne csak szó, ami viszont a túlélésüket veszélyeztetné. Az újonnan bekerülőket viszont csak kilövés, vagy – egyes fajoknál – túlszorulat elleni védelemből szállítják a világ állatkertjeibe. Napjaink szigorú vadvédelmi szabályai mellett indokolatlanul nem szakítanak ki állatokat természetes élőhelyükről. Tehát az, hogy meddig élne ma egy hegyi gorilla fogságban, csupán vélelmezhető, de bizonyára rövid ideig. A megfigyelések azt bizonyítják, hogy olyan erősek a társas kapcsolataik, hogy nem élnek túl a tartós elszakadást. Ráadásul egy fiatal gorilla kiemeléséhez a védelmére sietők egész csapatát kellene megölni, ahogyan történt az egy Dian Fossey által is leírt esetben is, amikor az akcióban több mint tíz gorilla vesztette életét, és két gorillakölyök maradt árván. Coco és Pucker az 1960-as években került a kölni állatkertbe, ahol aztán tízéves korukban mindketten elpusztultak. Emberi években számolva csupán húszévesek lehettek.”

FOTÓ: MIKE KIRKLAND

FOTÓK: SOUYIMARI DANIEL

BOZÓTVÁGÓ NÉLKÜL SEHOVÁ – A bozótvágó kés, a mogoosu elmaradhatatlan kelléke az esőerdei tevékenységnek. A növényzet olyan sűrű, szinte áthatolhatatlan, hogy nélküle az ember számára lehetetlen az előrehaladás. Az egész napon át tartó bozótharc a vadonban még a legedzettebbek számára is komoly fizikai erőpróba, és csak társakkal, folyamatos váltásban képzelhető el

A CSALÁD APRAJA-NAGYJA ISKOLÁBA TART Az oktatás alapvető része az életnek, az ugandaiak szerint a fiatalok jövőjének egyetlen záloga. Iskolába tartva naponta hosszú kilométereket tesznek meg gyalog, vagy biciklivel, sőt nemritkán futva a két-hármezer méteres hegyek között

A gorillák hegyei között

Az ugandai vadvédelmi hivatal (UWA) támogatásával az ígéretes elnevezésű Biwindi Áthatolhatatlan Nemzeti Parkba kaptam lehetőséget rövid gorillakalandra. A fővárosba érkezést követően már az UWA turisztikai és idegenforgalmi igazgatóját, *Raymond Engenát* kérdezem a park történetéről. (És természetesen Fosseyről, Schallerről is faggatom, hiszen frissek még az olvasmányélményeim.)

E zöldellő trópusi esőerdők esetében talán túlzás az „Afrika Svájcja” elnevezés, annyi azonban bizonyos, hogy a Mont Blanc-csoporthoz hasonlóan ezen a térségen is három ország osztozik: az ugandai Biwindi mellett a ruandai részt ma Vulkanának, a Kongói Demokratikus Köztársaság oldalán lévőt pedig Virunga Nemzeti Parknak hívják.

Lassan befejeződik a hivatalos papírok kitöltésének bonyolult ügymenete is. A gorillák között itt na-

ponta egyszerre csak maximum tíz ember tartózkodhat, a várólista pedig a borsos regisztrációs díj ellenére is hosszú. Az UWA ugyanis már az engedélyek kiadásáért is több száz amerikai dollárt kér. „A pénz a park fenntartására és a parkőrök felszerelésére fordítjuk – mondja Raymond Engena. – A magas parkdíj elengedhetetlen – állítja –, mert az alacsonyan tartott látogatói szám mellett is biztosítani kell annak a mindössze 800 példánynak az állandó biztonságát, amelyek ma Afrika erdeiben élnek.”

A rájuk leselkedő veszély pedig még mindig komoly. A külső környezetvédő szervezetek felmérései alapján is hetente átlagosan két gorilla esik orvvadászok áldozatául, akik a kifejlett példányokat úgynevezett bozóthúsukért vadásszák. „Ha a tendencia így folytatódik, egy évtizeden belül eltűnhetnek a hegyi gorillák” – állítja a hivatalvezető.

FOTÓ: LYDIA KALIMWINE

Korán fekszem, mert másnap vagy tizenöt óras autót vár ránk. A parkba elcsigázva érkezünk, vastag porréteggel takarva. A környezet azonban kárpótól a fárasztó napért: a 2-3000 méter magas hegyek között teraszosan művelt ültetvények látványa feledteti az úttalan utak gyötrelmeit. Vacsora közben a gorillákkal való másnapi találkozás reménye tart szóval bennünket. Lelkesedésünkből nyomkeresőnk, *Abraham* szakít ki egy időre, aki az előttünk álló nap menetéről beszél. Reális becslése szerint a gorillákkal való találkozásig egy vagy tíz órát kell gyalogni, de az is lehet, hogy nem járunk sikerrel. Szerencsére optimista a csapat... A Biwindi valóban áthatolhatatlan erdejében közel 6 órája gyaloglunk a meredek hegyoldalon, amelyet csak bozótvágó késsel, mgoosuval lehet némiképp járhatóvá tenni. A 2000 méter feletti magasság érezhető, bár az egyenlítői klíma kompenzálja a ritkásabb oxigént. Még néhány óra, és egy ezüsthátú hím látványa kárpótól fátalmainkért. Az óriási állat egy bokorban ülve szemlél minket, majd nyomkeresőnk túlzott közelségére riadtan ugrik

fel. Mellkasát két öklével verve, az erdőt felrázó kiáltással adja tudtunkra, hogy itt ki az úr a háznál. Választott lombkoronája alatt ül, e méretes állatok ugyanis az éjszakát a faágak közötti hatalmas fészkekben töltik. Hosszan szemléljük, aztán közben feltűnt társai mellett elhaladva hazafelé vesszük az irányt. Sötétedés után nem maradhatunk a vadonban. Abraham egyik társa így tűnt el az erdőben. Sohasem találtuk rá.

Több óra erőltetett menetelés után érünk csak ki az erdőből. A gorillákkal való találkozás rendkívüli élményének hatása alatt gyaloglunk. Lehet, hogy csak a képzeletem teremtette, de a hegyi emberszabásúak közelsége valamiképpen az evolúciós rokonság korábban nem tapasztalt, közeli érzését keltette, s emellett az a gondolat sem hagy nyugodni, hogy a gorillák nyilvánvaló védelemre szorulnak. Dian Fossey aggódó szavai jutnak eszembe: „Nem elég büszkélkedni az afrikai nemzeti parkokkal; minden egyes afrikaival meg kell értetnünk, hogy a park az ő öröksége is, amelynek védelméért személy szerint felelős.” Ahogy mi, mindannyian... ☺

NÖVÉNYKOSZTON

A gorillák – a korábbi tévképzettel ellentétben – vegetáriánusok. A táplálékuk nagy részét a növények levelei, rügyei és szárai alkotják. Gyakran fogyasztanak fakérget, gyökereket, gyümölcsöket, de olykor kisebb gerincteleneket is. Egy kifejlett hím akár 30 kg növényi táplálékot is elfogyaszt egy nap

FOTÓ: LYDIA KALIMWINE